

Lezing boekpresentatie Abraham, de spiritualiteit van de gastvrijheid, 14 december 2015

Abraham, Louis Massignon en de toekomst van de interreligieuze dialoog

Op 28 oktober 1965, 50 jaar geleden, verscheen de concilieverklaring *Nostra Aetate*. Dit document van het Tweede Vaticaans Concilie heeft een grote, positieve invloed gehad op de interreligieuze dialoog: het betekende een enorme impuls voor het doordenken van de theologische mogelijkheden en onmogelijkheden van de dialoog, voor de toenadering tussen de religies op institutioneel niveau én voor de interreligieuze ontmoeting tussen mensen.

Op verschillende conferenties is in het afgelopen jaar aandacht besteed aan deze concilieverklaring.

Ik lees twee citaten voor uit *Nostra Aetate* waarin de aartsvader Abraham centraal staat.

Uit de paragraaf over het Jodendom:

'Het mysterie van de Kerk bestuderend, denkt dit heilig Concilie aan de band, waardoor het volk van het Nieuwe Testament geestelijk verbonden is met de nakomelingen van Abraham.'

Uit de paragraaf over de Islam:

'De Kerk beschouwt ook met hoogachting de moslims, die de éne, levende en uit zichzelf bestaande, barmhartige en almachtige God aanbidden, de Schepper van hemel en aarde, die gesproken heeft tot de mensen. Zij trachten zich met heel hun hart ook aan zijn verborgen raadsbesluiten te onderwerpen, zoals Abraham, op wie het islamitisch geloof zich zo graag beroept, zich aan God onderwierp.'

De dialoog tussen Jodendom en christendom heeft inmiddels o.a. in ons eigen land geleid tot toenadering en ontmoeting, tot vermeerdering van kennis over elkaars tradities en daarmee tot meer respect en begrip. In de afgelopen weken verschenen er twee belangrijke, nieuwe documenten die de goede interreligieuze relaties tussen joden en christenen bevestigen en waarin *Nostra Aetate* wordt genoemd als belangrijk startpunt van deze verbeteringen: De

orthodoxe rabbijnse verklaring over het christendom en een nieuw Vaticaans document over de joods-christelijke verhoudingen. Kortom: er is veel bereikt.

Toch valt niet te ontkennen dat in onze tijd de verhoudingen tussen de **drie** monotheïstische religies verder onder druk zijn komen te staan door allerlei ontwikkelingen. Ik noem: radicalisering van moslimjongeren in Europa, aanslagen gemotiveerd door religieus extremisme, discriminatie en uitsluiting van moslims in de westerse wereld, toenemend antisemitisme >> bv zichtbaar in hardnekkige complottheorieën, vervolging en marginalisering van christenen in delen van de islamitische wereld, de toestroom van moslim vluchtelingen naar Europa, aanhoudende spanningen in Israël, toenemende onveiligheid in synagogen en joodse instellingen, een wereldwijde toename van de aantasting van de godsdienstvrijheid door religieus fundamentalisme.

De vraag moet gesteld: wat kan de 'Abrahamitische oecumene' in deze situatie betekenen?

Ik pretendeer niet dat ik daar een antwoord op kan geven. Wel wil ik vandaag aan de hand van het leven en werk van de Franse islamoloog Louis Massignon inspiratie bieden om de dialoog tussen de Abrahamitische religies te blijven voeren; juist nu; met nieuwe energie en met enthousiasme.

De nadruk op de aartsvader Abraham in *Nostra Aetate* is sterk beïnvloed door de Franse mysticus en islamkenner Louis Massignon. Louis Massignon (1883-1962) was een Franse, katholieke islamoloog en priester die zijn leven heeft gewijd aan het bevorderen en verbeteren van de verhoudingen tussen christendom en islam. Hij was een van de belangrijkste 20^e-eeuwse wetenschappers in Europa op het gebied van het Arabisch en van de islam.

De kerngedachte van Massignon is dat joden, christenen en moslims allen kinderen zijn van de aartsvader Abraham, de vriend van God, die geloofde in de ene Schepper.

De beslissingen van de concilievaders van Vaticanum II om deze kerngedachte van Massignon over te nemen en het belang van Abraham voor de interreligieuze dialoog te benadrukken en te wijzen op deze gemeenschappelijke oorsprong gaf katholieken overal ter wereld een theologische en Bijbels fundament voor een nieuwe visie op o.a. jodendom en

islam. Een nieuwe theologie die de nadruk legde op verwantschap en samenwerking in plaats van op concurrentie en rangorde.

Ik deel met jullie vijf gedachten uit het leven en werk van Massignon die ons m.i. nieuwe inspiratie kunnen bieden:

1. Gastvrijheid en ontmoeting

Voor Massignon is gastvrijheid een belangrijke waarde: een basisstructuur van menselijk samenleven die essentieel is voor alle mensen en die reikt tot over de grenzen van de religies heen. Vooral de gastvrijheid voor de vreemdeling is, in navolging van Abraham, een essentiële waarde in Massignons leven en werk. Volgens Massignon kan gastvrijheid bovendien uitgroeien tot echte compassie, waarbij mensen elkaar kunnen bereiken en oog krijgen voor elkaars lijden.

Deze gastvrijheid heeft Massignon zelf ervaren in de islamitische wereld. Na zijn studententijd vertrok hij naar Egypte om daar te werken aan het Franse instituut voor archeologie in Cairo, waarvoor hij in 1907 werd uitgezonden naar Mesopotamië om archeologisch onderzoek te doen. Tijdens een boottocht werd hij gearresteerd vanwege een beschuldiging van spionage. Tijdens zijn gevangenschap kreeg Massignon een mystieke ervaring die grote invloed zou uitoefenen op zijn verdere levensweg. Later heeft hij deze ervaring *La visitation de l'Étranger* genoemd, refererend aan de drie 'vreemdelingen' die Abraham een bezoek brachten: hij ervoer de aanwezigheid van God en bekeerde zich tot het katholicisme van zijn jeugd. Na deze mystieke ervaring werd Massignon, inmiddels ernstig ziek, overgeplaatst naar Bagdad. Daar werd hij door de islamitische familie Alusi geholpen, zodat hij vrijkwam en kon herstellen van zijn ziekte. Deze ervaring van Arabische gastvrijheid is een keerpunt geweest in het leven van Massignon: de gastvrijheid zag hij sindsdien als basis voor het menselijk samenleven.

Massignon pleitte, in navolging van zijn vriend Charles de Foucauld, voor een christelijk getuigenis dat zou moeten afzien van directe bekeringsactiviteiten en in plaats daarvan uit zou gaan van solidaire aanwezigheid van christenen in Arabische landen. Een aantal kloosterordes hebben zijn ideaal in de praktijk gebracht, denk bijvoorbeeld aan de monniken uit de film *Des hommes et des dieux* die in Algerije in trouwe liefde dienstbaar wilden zijn aan de plaatselijke moslimbevolking. Of denk aan pater Frans van der Lugt die in Homs hetzelfde

ideaal voorleefde. Islamitisch radicalisme heeft een einde gemaakt aan het leven van deze mannen.

Ik citeer uit het geestelijk testament van Christian de Chergé, de prior van de cisterciënzers van Tibhirine:

'Als ik ooit—het zou vandaag al kunnen gebeuren —het slachtoffer zou worden van het terrorisme dat nu blijkbaar alle vreemdelingen die in Algerije verblijven, wil treffen, dan zou ik graag hebben dat mijn gemeenschap, mijn kerk, mijn familie zich herinneren dat mijn leven GEGEVEN was aan God en aan dit land. (...)

Ik zou een dergelijke dood niet kunnen wensen. Het lijkt me belangrijk dit uitdrukkelijk te zeggen. Ik zie immers niet hoe ik mij erover zou kunnen verheugen dat dit volk, waarvan ik houd, zonder onderscheid van mijn dood zou worden beschuldigd. Wat men misschien de "genade van het martelaarschap" zal noemen, is te duur betaald als ik ze verschuldigd zou zijn aan een Algerijn, wie dan ook, vooral als hij zegt dat hij handelt uit trouw aan wat volgens hem de islam is.

Ik ken het misprijzen dat de Algerijnen in het algemeen ten deel is gevallen. Ik ken ook de karikaturen van de islam die door een bepaald islamisme bevorderd worden. (...)

Algerije en de islam zijn voor mij iets anders, ze zijn een lichaam en een ziel. Dat heb ik, denk ik, genoeg verkondigd. Ik heb niet verheeld wat ik ervan ontvangen heb, en dat ik er zo vaak de lijn en de leidraad van het evangelie in teruggevonden heb. Ik heb dat evangelie trouwens in Algerije leren kennen, als kind bij mijn moeder, die mijn allereerste kerk was. En toen al gebeurde dat in respect voor de moslimgelovigen.

Het zal natuurlijk lijken alsof mijn dood gelijk geeft aan wie al klaarstonden om mij een naïeveling of een idealist te noemen: "Dat hij nu zegt wat hij ervan denkt!" Maar die moeten weten dat wat mij het meest kwelt en nieuwsgierig maakt, eindelijk een bevrijdend antwoord zal krijgen.'(...)

2. Een keten van getuigen van God

Massignon ziet door de menselijke geschiedenis een keten lopen van getuigen van God, van mensen die een waarheid uitdragen die groter is dan zichzelf. Deze keten van getuigen kan de grenzen van de verschillende religies overschrijden. Massignon legt in zijn werk de verbinding tussen de islamitische soefi-traditie en de katholieke heilighetraditie. O.a. Abraham, Salman Pak, Al-Hallâj, Franciscus van Assisi en Charles de Foucauld zijn voor hem de grote voorbeelden. Samen met vele andere *abdâl* (ook uit andere religieuze tradities, zoals Gandhi) openbaren zij de goddelijke waarheid en zorgen zij voor een toenadering tussen mensen van verschillende religies. Dit wordt zichtbaar in het alledaagse leven door geweldloosheid en door compassie met anderen.

3. Respect voor verschillen– oog voor overeenkomsten

In zijn werk als islamoloog legt Massignon de nadruk op de mystiek-spirituele kant van de islam en zoekt van daar uit naar overeenkomsten tussen islam en christendom. Het gaat daarbij niet om een pluralisme dat ten koste gaat van de verschillen tussen de religies en van het respect voor het anders-zijn van de ander (“eigenlijk komen alle religies ten diepste op hetzelfde neer”). Ondanks zijn verbondenheid met de islam, zou hij zichzelf niet gezien hebben iemand behorend bij meerdere religieuze tradities. In elk geval niet in de postmoderne relativiserende betekenis.

Wel gaat Massignon ervan uit dat bepaalde overeenkomsten tussen de religies voortkomen uit de eenheid van God, waarmee ieder mens diep in zijn ziel verbonden is. Authentieke mystieke ervaringen komen volgens hem voort uit een zelfde goddelijke oorsprong. Op die manier zijn de religies met elkaar verbonden door de geschiedenis heen.

Massignon nam er geen genoegen mee dat respect voor het anders-zijn van de ander zou betekenen dat ieder zich moet terugtrekken op eigen religieus terrein of achter de voordeur of dat er helemaal geen sprake zou zijn van overeenkomsten tussen de religies.

Deze middenweg biedt m.i. kansen voor de toekomst van de dialoog.

4. Het juiste midden tussen de eigen religieuze identiteit en openheid naar de ander

Massignons betekenis voor de toekomstige interreligieuze dialoog kan naar mijn mening ook gezocht worden in het feit dat zijn werk zich kenmerkt door een groot respect voor de andere religies, terwijl hij tegelijkertijd de dialoog stevig verankert in zijn eigen katholieke traditie.

Geen relativisme, maar wel een waarderende en gastvrije houding naar de religieuze ander toe, zonder de kritische blik te verliezen. Geen verwatering van de eigen religie om bruggen te slaan naar de islam, maar wel een gevoeligheid voor overeenkomsten tussen de mystieke geloofstradities.

De interreligieuze dialoog van Massignon is gefundeerd in de katholieke traditie en wordt gevoed vanuit een innerlijk gebedsleven in verlangen naar God en vanuit een leven van strijd tegen onrechtvaardigheid. Zijn oproep om in navolging van Abraham de gastvrijheid voor de (V)vreemdeling echt serieus te nemen, is misschien wel actueler dan ooit.

Massignons visie is ten diepste gebaseerd op zijn eigen mystieke ervaringen. Hij voelde zich persoonlijk verbonden met 'spirituele reuzen' uit alle religies, ging vriendschappen aan met moslims en joden, ondernam pelgrimages naar heilige plaatsen. Kortom: zijn persoonlijke geestelijke leven was verbonden met de denkbeelden waar hij over schreef en doceerde.

Tot slot:

5. Kritisch en zelfkritisch

De aartsvader Abraham vormt als oerbeeld van het geloof én van de gastvrijheid de verbinding tussen de drie monotheïstisch religies, maar tegelijkertijd zetten de oude Abrahamverhalen aan tot zelfkritiek.

Massignon wijdde zijn leven aan de bestudering van het Arabisch en van daaruit aan de islamitische bronnen. Jaren van studie en verdieping maakten het voor hem mogelijk om de islam van binnenuit te benaderen. Hij was daarbij respectvol, liet zich inspireren, maar had ook kritiek op bepaalde aspecten van de islam. Andersom: bepaalde aspecten van de islam, zoals de nadruk op

gehoorzaamheid aan de transcendente God, zette hem aan tot kritiek op het burgerlijke christendom van zijn tijd.

Massignon was een voorloper, net als Thomas Merton die op een vergelijkbare manier de interreligieuze dialoog tussen christendom en boeddhisme een enorme stap vooruit bracht. Massignon en Merton kenden elkaar en hebben gecorrespondeerd.

Wij hebben zulke voorlopers in de interreligieuze dialoog nodig om stappen vooruit te zetten. Bovendien kunnen zij een grote inspiratie vormen voor de eigen religieuze traditie door mensen een kritische spiegel voor te houden en op die manier stilstand en verstarring tegen te gaan.

Na de Tweede Wereldoorlog ging Massignon zich steeds meer richten op politieke activiteiten voor de verbetering van de positie van moslims en Arabische christenen. In Parijs had Massignon in 1931 Mahatma Gandhi ontmoet. Gandhi's persoonlijkheid en zijn principes van geweldloze actie vormden een belangrijke inspiratiebron voor Massignon. Hij zette zich in die jaren in voor de positie van Arabieren in Israël, voor de vrijlating van politieke gevangenen en voor de onafhankelijkheid van Algerije.

Niet alleen woorden, maar ook daden kenmerkten zijn leven.

Samenvattend: de Abrahamitische oecumene kan ons inspireren om de interreligieuze dialoog tussen de drie monotheïstische religies nieuw leven in te blazen. Daarin staat de gastvrijheid centraal; is er respect voor verschillen, maar houden we niet op ook te zoeken naar overeenkomsten; versterkt de dialoog niet alleen de samenwerking met anderen, maar geeft ook onze eigen religieuze identiteit diepere wortels; richt de kritische blik zich niet alleen op de ander, maar ook (vooral) op onszelf- met als doel om samen een bijdrage te leveren aan meer rechtvaardigheid en vrede.